

Economy and Excess/ Three Recent Projects by Lacaton and Vassal

The interplay between a building's permanent structure and its constantly shifting inhabitation has been an ongoing preoccupation of the Paris-based architecture practice run by Anne Lacaton and Jean-Philippe Vassal. Their exceptionally coherent body of work has recently expanded with a series of remarkable large-scale projects: most prominent of these is the School of Architecture in Nantes, which opened to the public in 2009 and has received a fair amount of attention, especially in France. The School of Architecture does not occupy an isolated position in Lacaton & Vassal's oeuvre but appears to be part of a series of at least three closely related projects, including their competition entry for the Maison des Sciences de l'Homme, developed early 2007, and the recent plan for a library in Angoulême. As a series, these projects articulate a specific concern with the way in which architecture is able to engage with the forms of inhabitation it simultaneously restricts and facilitates.

That this concern is a central theme of the three projects is already clear from their immediate appearance. Either in their realised form or as rendered images, each building presents itself as a composite of two separately articulated systems: a heavy, large-scale structure of prefabricated concrete columns, beams and hollow-core slabs, complemented by a secondary, metallic infill construction – or, in different terms: an oversized, transformed parking garage construction combined with lightweight building systems usually employed in the horticultural and industrial sector. Both of these systems have their own dedicated purpose. The concrete parts define the extremities of the building envelope: a more or less homogeneously distributed grid of prefabricated columns structures its floor surface, while large hollow-core concrete slabs shelter interior spaces that often assume a double or triple height. The metal infill construction further divides these spaces horizontally and vertically, defining the specific spaces demanded by the brief. The distinctness of these two systems is stressed by the interfering rhythms of their construction systems: the large concrete columns that at times appear right in front of a pair of sliding

Economie en overschot/ Drie recente projecten van Lacaton en Vassal

De wisselwerking tussen de permanente constructie van een gebouw en de constant veranderende bewoning is een doorlopend thema in het werk van het in Parijs gevestigde architectenbureau van Anne Lacaton en Jean-Philippe Vassal. Hun uitzonderlijk coherente oeuvre is onlangs uitgebreid met een reeks opmerkelijke, grootschalige projecten. Het opvallendste daarvan is de architectuurfaculteit in Nantes, die in 2009 voor het publiek werd geopend en die vooral in Frankrijk behoorlijk in de belangstelling is komen te staan. Dit ontwerp neemt binnen hun oeuvre geen geïsoleerde positie in, maar lijkt deel uit te maken van een reeks van ten minste drie nauw verwante projecten van het bureau, waaronder de prijsvraaginzending voor het Maison des Sciences de l'Homme, dat begin 2007 werd ontwikkeld, en hun recente ontwerp voor een bibliotheek in Angoulême. Als serie drukken deze projecten een specifieke belangstelling uit voor de manier waarop de architectuur in staat is om invloed uit te oefenen op de vormen van bewoning, die ze tegelijkertijd mogelijk maakt en beperkt.

De eerste indruk van de drie projecten toont al dat deze belangstelling een belangrijke rol heeft gespeeld bij het tot stand komen van de plannen. Zowel in gerealiseerde vorm als op presentatieafbeeldingen presenteert ieder gebouw zich als een combinatie van twee afzonderlijk gearticuleerde systemen: een zware, grootschalige constructie van geprefabriceerde betonnen zuilen, balken en kanaalplaten, die vervolgens is aangevuld met een secundaire metalen constructie – of, met andere woorden, een bovenmaatse, vervormde parkeergarageconstructie, gecombineerd met lichtgewicht bouwsystemen die doorgaans worden gebruikt in de tuinbouw en de industrie. De systemen hebben allebei hun eigen plek binnen de logica van het project. De betonnen delen definiëren de uiterste omtrek van de gebouwschil: een min of meer homogeen verdeeld grid van geprefabriceerde zuilen geeft structuur aan het vloeroppervlak, terwijl grote betonnen kanaalplaten de dikwijls twee of drie verdiepingen hoge binnenruimten bedekken. Deze worden horizontaal en verticaal verder verdeeld door de metalen opvolconstructie, om zo ruimten af te bakenen waarin programma met specifieke vereisten kan worden ondergebracht. Het onderscheid tussen deze twee systemen wordt benadrukt door de met elkaar conflicterende ritmes van de constructiesystemen: dat de enorme betonnen kolommen soms midden voor een stel schuifdeuren staan, lijkt te benadrukken dat de architecten de twee systemen hebben

doors seem to emphasise the degree to which the two systems are allowed to follow a logic of their own.

The manifest distinction between a heavy, apparently inert and permanent structure on the one hand and a system of lightweight or easily adaptable elements on the other communicates a specific understanding of the relation between space, its enclosure and its use, grounded in the idea that a building first and foremost provides a frame for its own inhabitation. Rather than presenting itself as a stable spatial organisation, the Nantes Faculty of Architecture and its yet unrealised sister projects provide a support structure that allows a future process of inhabitation to begin to unfold. The enormous sheltered surface of a parking garage construction appears as the exemplarily embodiment of the idea that architecture begins with the provision of a useable yet undefined space. This generous primary gesture is complemented (and, in a way, compromised) by the subsequent division and specification of its vast spaces, necessary to house the given programme. However, in contrast to the permanent concrete shelter, the spatial specificities defined by means of the light, flexible and mobile infill construction appear first and foremost as merely a possible arrangement of spaces: a provisional response to the

toegestaan hun eigen logica te volgen, onafhankelijk van elkaar.

Het zichtbare onderscheid tussen een zware, ogenschijnlijk permanente constructie enerzijds en een systeem van lichte, eenvoudig aan te passen elementen anderzijds, geeft blijk van een bepaalde opvatting over de relatie tussen de ruimte, haar fysieke begrenzing en haar gebruik: het gebouw is in de eerste plaats opgevat als een kader waarbinnen zijn bewoning zich afspeelt. Eerder dan zich te presenteren als stabiele ruimtelijke organisatie, verschaft de architectuurfaculteit in Nantes en haar (nog) niet gerealiseerde zusterprojecten een ondersteunende structuur, die het mogelijk maakt dat een toekomstig proces van bewoning zich kan gaan ontwikkelen. De enorme, overdekte oppervlakte van een parkeergarageconstructie belichaamt op exemplarische wijze de opvatting dat architectuur begint bij het verschaffen van een bruikbare, maar nog ongedefinieerde ruimte. Dit royale eerste gebaar wordt aangevuld (en, in zekere zin gecompromitteerd) door de erop volgende verdeling en bepaling van de uitgestrekte ruimten, die nodig is om het gegeven programma te herbergen. In tegenstelling tot de permanente betonnen behuizing lijken de specifieke ruimten die worden gedefinieerd door middel van de lichte, flexibele en beweeglijke opvolconstructie, in de eerste plaats echter slechts één mogelijke indeling van de ruimten te laten zien: een voorlopig antwoord op het gegeven programma, eerder dan een definitieve structuur.

Lacaton & Vassal, Library in Angoulême, France, 2009

Lacaton & Vassal, Bibliotheek in Angoulême, Frankrijk, 2009

current programme rather than a definitive organisation.

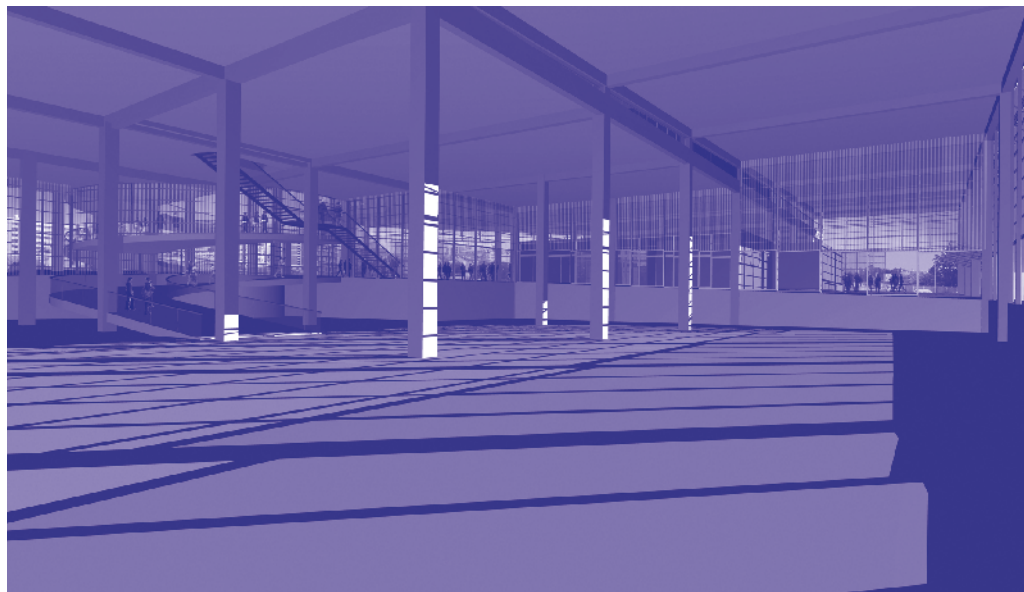
This is of course a familiar theme – even if these three projects embody the idea that architecture should be able to accommodate shifting forms of inhabitation with exceptional clarity. It would, however, be a mistake to understand their architecture merely in terms of their capacity to be altered and adapted to future demands. If these projects are grounded in the idea that space is not defined by the walls that enclose it, but through the interplay with the activities and events that take place within it, they do not so much passively register or accommodate the transient, contingent forms of their inhabitation, as provocatively engage with the way in which they are appropriated.

Within the logic (and rhetoric) of Lacaton & Vassal, the particular material form of these projects does not emerge for its own sake nor in order to represent certain intentions or concepts, but appears as an incidental by-product of a pragmatic economy: a specific distribution of resources aimed at a drastic increase in the amount of square metres that can be constructed within the constraints of a given budget. Aluminium window frames, greenhouse construction systems (as they are applied on the top floor of the Maison des Sciences de l'Homme), and polycarbonate

Dit is natuurlijk een bekend thema, zelfs al belichamen deze drie projecten op exemplarische wijze het idee dat de architectuur in staat moet zijn ruimte te bieden aan veranderende vormen van bewoning. Het zou echter een vergissing zijn de architectuur van Lacaton & Vassal louter op te vatten in termen van het vermogen van een gebouw om te veranderen en aan te worden gepast aan toekomstige eisen. Deze drie projecten functioneren niet als passieve dragers van vergankelijke, toevallige vormen van bewoning: ze verhouden zich op provocerende wijze tot de manier waarop ze worden toegeëigend en geven blijk van het inzicht dat een ruimte niet enkel wordt bepaald door de muren die haar omkaderen, maar door het samenspel hiervan met de gebeurtenissen die erin plaatsvinden.

Volgens de logica (en de retoriek) van Lacaton & Vassal ontstaat de specifieke materiële vorm van deze projecten niet omwille van zichzelf, noch om bepaalde intenties of concepten te communiceren, maar als een toevallig product van een pragmatische economie: een zekere verdeling van beschikbare middelen, gericht op een ingrijpende toename van het aantal vierkante meters dat kan worden gebouwd binnen de beperkingen van een gegeven budget. Aluminium raamkozijnen, constructiesystemen uit de kas-senbouw (zoals die zijn toegepast op de bovenste verdieping van het Maison des Sciences de l'Homme) en polycarbonaat gevelbekleding worden voorgesteld als de meest rendabele manieren om een enveloppe te bouwen. Het parkeergarage-

Economy and Excess / Economie en overschot

Lacaton & Vassal, Library in Angoulême, France, 2009 (interior)

Lacaton & Vassal, Bibliotheek in Angoulême, Frankrijk, 2009 (interieur)

Process / Tom Vandepuutte

façade cladding are proposed as the most cost-efficient way of building an envelope. The parking garage construction system that defines the volume and floor surface of the Nantes Faculty of Architecture is both an exemplary and an actually effective means of constructing a maximum of square and cubic metres.

In relation to the theme of (in)determinacy, the significance of this pragmatism extends beyond purely economical concerns. In the pragmatic working logic of Lacaton & Vassal, the architect assumes a curious position. In the case of the Maison des Sciences de l'Homme, Lacaton & Vassal have, for instance, described their development of the proposal in terms of the following, curious sequence. First, the shape of the building is determined by the maximum footprint and volume allowed for by urban master plans and other regulations; the Nantes Faculty of Architecture and the Library in Angoulême thus assume tilted forms in order to occupy the complete site. This envelope is filled with a maximum of floor surface, a radical economy that in turn dictates all grid sizes, building systems, proportions and details, as these simply follow the economy of standardised systems. The organisation of the plans is determined by inserting the programme as efficiently as possible, fitting in all the required parking spaces,

constructiesysteem dat het volume en het vloeroppervlak van de architectuurfaculteit in Nantes definieert, is niet alleen een exemplarisch gebaar, maar dient daadwerkelijk als middel om een maximum aan vierkante en kubieke meters tot stand te brengen.

In verhouding tot het thema van (on)bepaaldheid strekt de betekenis van dit pragmatisme zich echter uit voorbij puur economische belangen. Binnen de pragmatische logica van Lacaton & Vassal neemt de architect een merkwaardige positie in. Lacaton & Vassal hebben de ontwikkeling van het voorstel voor de Maison des Sciences de l'Homme bijvoorbeeld beschreven in termen van het volgende, opmerkelijke stappenplan. Ten eerste wordt de vorm van het gebouw bepaald door de maximale omtrek en volume die worden toegestaan door het stedelijk plan en andere regelgeving. Als de architectuurfaculteit in Nantes en de bibliotheek in Angoulême dus een scheve, hoekige vorm aannemen, dan is dat om de kavel volledig te kunnen vullen. De ruimtelijke enveloppe die zo ontstaat, wordt gevuld met een maximum aan vloeroppervlak en volgt een radicale economie die ook bepalend is voor de gebruikte bouwsystemen, gridmaten, proporties en details, omdat die eenvoudigweg de economie van het gestandaardiseerde systeem volgen. De organisatie van de ontwerpen wordt ingegeven door een zo efficiënt mogelijke opname van het programma, waarbij alle vereiste parkeerruimten en nooduitgangen zijn ingepast. Met een beslistheid die

Lacaton & Vassal, Maison des Sciences de l'Homme, Saint-Denis, France, 2007

Lacaton & Vassal, Maison des Sciences de l'Homme, Saint-Denis, Frankrijk, 2007

and solving the fire escapes. With a resolution that is difficult not to dismiss as irony, the architects can assure that the architect's work is done when some pleasurable elements are added to the building: winter gardens, balconies, plants, micro-jardins, etcetera.

Such descriptions, which might seem at odds with the engagement that speaks from projects such as their interventions in the French banlieues, are only to be understood as ironical insofar as the term is understood in the manner advocated by the French philosopher Vladimir Jankélévitch, for whom irony constitutes in taking the interlocutor too seriously. If contemporary architecture is inextricably engaged in a dialogue with a complex set of demands, rules and constraints, Lacaton & Vassal do not attempt to demarcate their own autonomous space, but instead allow regulations and standardised systems to determine the form of the building in a radical manner. As such, the projects embody the idea of a radical dismissal of the architect's traditional tasks with regards to formal composition: if architecture should frame an inhabitation that is left largely undetermined, the practice of Lacaton & Vassal can be read as a radical attempt to allow this frame to be determined by a process in which the architect assumes a merely facilitating role, trans-

gemakkelijk als ironisch is op te vatten, beweren Lacaton & Vassal regelmatig dat het werk van de architect voltooid is, wanneer vervolgens een aantal speelse elementen aan het gebouw worden toegevoegd: wintertuinen, balkons, beplanting, micro-jardins, etc.

Zulke beschrijvingen, die wellicht op gespannen voet lijken te staan met de betrokkenheid die spreekt uit andere projecten van het bureau, zoals de interventies in de Franse banlieues, dienen echter alleen te worden begrepen als ironisch voor zover de term ironie wordt begrepen op de manier die wordt voorgestaan door de Franse filosoof Vladimir Jankélévitch, namelijk als het te serieus nemen van de gesprekspartner. Als hedendaagse architectuur inderdaad noodzakelijkerwijs een dialoog aangaat met een complexe set van vereisten, regels en beperkingen, proberen Lacaton & Vassal niet zozeer hun eigen autonome ruimte af te bakenen, maar staan juist toe dat voorschriften en gestandaardiseerde systemen op verregaande wijze de vorm van het gebouw bepalen. Als zodanig belichamen de projecten het idee van een radicale verworping van de traditionele taken van de architect met betrekking tot formele compositie: als de architectuur een grotendeels onbepaald gelaten bewoning moet inkaderen, dan kan de praktijk van Lacaton & Vassal worden gezien als een radicale poging om dit kader te laten bepalen door een proces, waarin de architect slechts een faciliterende rol speelt en zich er slechts op richt om vereisten, regels en voorschriften te vertalen naar een

Economy and Excess / Economie en overschot

Lacaton & Vassal, Maison des Sciences de l'Homme, Saint-Denis, France, 2007 (interior)

Lacaton & Vassal, Maison des Sciences de l'Homme, Saint-Denis, Frankrijk, 2007 (interieur)

Process / Tom Vandeputte

lating demands, rules and regulations in order to construct a maximum amount of space within a given budget.

The rationale of this economy has already been discussed in detail in other texts – here it suffices to emphasise that, by making rigorous use of extremely economical building materials and systems, the architecture of Lacaton & Vassal is able to provide a surplus of space, significantly exceeding the amount of square metres the brief originally demanded. In their oeuvre, this surplus of usable surface typically assumes a highly specific form in relation to the given programme. Rather than being equally distributed over the rest of the programme, these additional square metres are allocated to a number of discrete, additional spaces. In fact, the given programme is even organised as compactly and efficiently as possible, in order to allow the surplus of usable surface to assume a substantial quantity. In the Nantes Faculty of Architecture, the economy of the project results in a set of large, double-height communal spaces distributed throughout the building. These surplus spaces can remain architecturally undetermined by virtue of their location outside of the given programme: their appropriation is not specifically prescribed architecturally, but remains open to the initiative of future inhabitants.

maximale hoeveelheid bruikbare ruimte en vloeroppervlak.

De grondgedachte van deze economie is al uitvoerig besproken in andere teksten. Hier volstaat het te benadrukken, dat de architectuur van Lacaton & Vassal door een rigoureuze gebruik van zeer economische materialen en bouwsystemen in staat is een overschot aan ruimte te verschaffen: er worden aanmerkelijk meer vierkante meters beschikbaar gesteld dan oorspronkelijk in het programma wordt gevraagd. In hun oeuvre neemt dit surplus aan bruikbaar oppervlak typisch een bijzondere vorm aan in verhouding tot het gegeven programma. Het surplus aan vierkante meters wordt niet gelijkmatig verdeeld over de rest van het programma, maar in plaats daarvan toegewezen aan een aantal afzonderlijke aanvullende ruimten. Het gegeven programma wordt in feite zelfs zo compact en efficiënt mogelijk georganiseerd, om er zo voor te zorgen dat het overschot aan bruikbaar oppervlak een substantiële omvang kan aannemen. In de architectuurfaculteit in Nantes resulteert de economie van het project in een reeks grote, dubbelhoge collectieve ruimten die verspreid door het gebouw liggen. Op grond van hun locatie buiten het gegeven programma kunnen deze aanvullende ruimten architectonisch onbepaald blijven: het gebruik ervan is architectonisch gezien niet voorgeschreven, maar staat open voor het initiatief van toekomstige bewoners.

Om een nog vollediger beeld te krijgen van de logica van de projecten van Lacaton & Vassal is

Lacaton & Vassal, Faculty of Architecture, Nantes, France, 2009

Lacaton & Vassal, Architectuurfaculteit, Nantes, Frankrijk, 2009

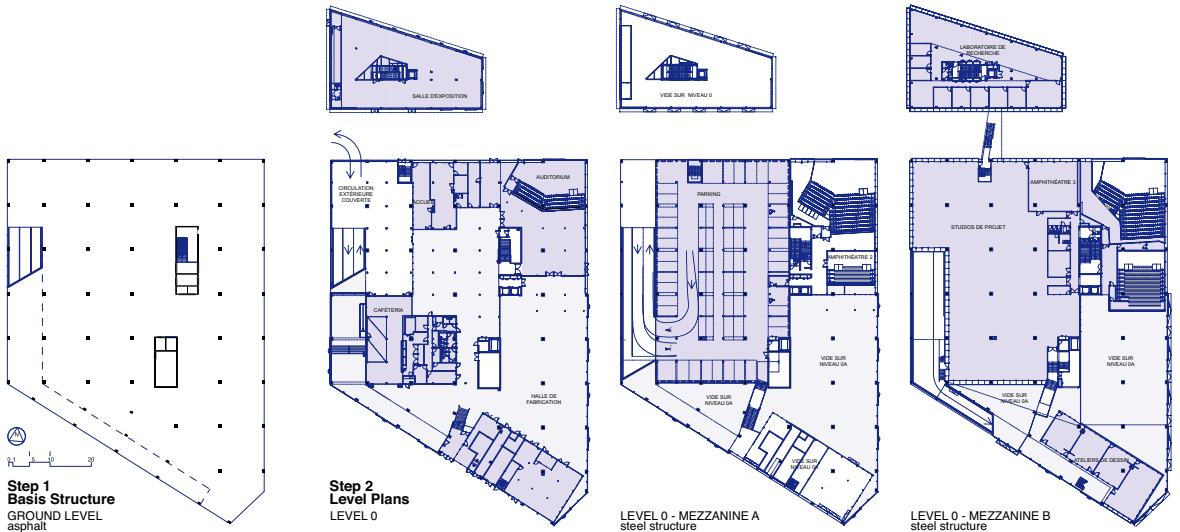
In order to get a complete idea of the logic of Lacaton & Vassal's projects, it is important to emphasise that these spaces are not only the final result of an economy: curiously enough, they themselves sustain the particular material form that is essential to the cost-effectiveness of the projects they are part of. This is to say that the surplus spaces typically function as a buffer – spatially, thermally and often acoustically – without which these buildings, whose construction system is highly unusual with regards to the programme they accommodate, would fail to meet the prevalent standards of acoustic and thermal isolation. The Nantes Faculty of Architecture is no exception: here, the extra spaces function as winter gardens, contributing to the climatic management of the building, and allowing for less stringent thermal isolation in other places. By virtue of the unusually generous spatial layout, the materiality of these projects thus in turn provides the necessary condition for its own application. Apart from sustaining themselves, these spaces play a key role in provoking an exceptional interplay between the building and the forms of inhabitation it both constrains and enables.

What is often overlooked in the discussions of the work of Lacaton & Vassal is the specific dimensions that the surplus spaces resulting from their logic of effi-

het belangrijk te benadrukken dat deze ruimten niet alleen moeten worden opgevat als het eindresultaat van een economische logica: merkwaardig genoeg maken de ruimten zelf het gebruik van de materialen mogelijk die onmisbaar zijn voor de efficiëntie van de projecten waarvan ze onderdeel zijn. Dit wil zeggen dat de aanvullende ruimten in de architectuur van Lacaton & Vassal over het algemeen als ruimtelijke, thermische en in veel gevallen akoestische buffers fungeren; zonder deze buffers zouden de hier besproken gebouwen, die een hoogst ongebruikelijk constructiesysteem hebben voor het programma dat ze huisvesten, niet in staat zijn te voldoen aan de gangbare normen op het gebied van akoestische en thermische isolatie. De architectuurfaculteit in Nantes is geen uitzondering op deze logica: de extra ruimten fungeren hier als wintertuinen die bijdragen aan de klimaatbeheersing van het gebouw en toestaan om op andere plekken vrijer om te springen met de thermische isolatie. Juist omdat het de ongebruikelijk genereuze ruimtelijke organisatie mogelijk maakt, functioneert de materialiteit van deze projecten dus als noodzakelijke voorwaarde voor zijn eigen toepassing. Behalve dat zij zichzelf in stand houden, spelen deze ruimten bovendien een belangrijke rol bij het provoceren van een uitzonderlijk samenspel tussen het gebouw en de vormen van bewoning die het inperkt en mogelijk maakt.

Bij de bespreking van het werk van Lacaton & Vassal wordt vaak over het hoofd gezien dat

Economy and Excess / Economie en overschot

Lacaton & Vassal, Faculty of Architecture, Nantes, France, 2009. Schemes of floor plans

Lacaton & Vassal, Architectuurfaculteit, Nantes, Frankrijk, 2009. Plattegrondschema's

ciency ideally assume. In their first realised project, the Maison Latapie in Floirac – a project that over the years has served as a constant reference in the office and continues to do so – Lacaton & Vassal use the specific economy of the project in order to duplicate its footprint, constructing a small house with a winter garden that effectively doubles its ground floor surface. This example does not stand on its own, and the ambition to double the original space arguably speaks from each of the office's projects in which the construction of surplus space is at stake. In this respect, it is significant that the gesture of doubling is mirrored in their own office space: when the opportunity arose, the practice rented the complete floor below their own, in plan identical to it, not in order to expand the individual space of its employees, but to provide a space whose main quality is its vacancy and whose programme is constantly invented anew, accommodating small lectures, ping pong games, dinner parties, and the like. As an exemplary gesture, this doubling of surface becomes meaningful when it is understood to stand in for the threshold at which a surplus of space can no longer function as a mere extension to the space originally demanded in the brief, but acquires a certain autonomy in relation to this first, 'original' space.

de surplusruimte die uit een logica van efficiëntie voortvloeit, in het ideale geval een specifieke maat aannemen. In hun eerste gerealiseerde project, het Maison Latapie in Floirac (dat binnen het bureau al jaren als referentiepunt dient voor andere projecten) pasten Lacaton & Vassal een specifieke economie toe om het oppervlak te verdubbelen: ze bouwden een klein huis met een wintertuin waardoor de oppervlakte van de begane grond werd verdubbeld. Dit voorbeeld staat niet op zichzelf en de ambitie om de oorspronkelijke ruimte te verdubbelen, spreekt uit alle projecten van het bureau waarbij de constructie van surplusruimte aan de orde is. In dit opzicht is het betekenisvol dat dit verdubbelen gebaar wordt gespiegeld in hun eigen kantoorruimte. Toen de gelegenheid zich voordeed, huurden de architecten de gehele verdieping onder die van henzelf, identiek van omvang en indeling: niet om de individuele ruimte van hun werknemers uit te breiden, maar om een ruimte tot stand te brengen waarvan de leegheid de belangrijkste kwaliteit is en waarvan het gebruik constant opnieuw dient te worden uitgevonden. De ruimte wordt gebruikt om pingpong te spelen, om diners te houden, voor kleine lezingen, etc. De betekenis van deze verdubbeling van het oppervlak, als exemplarisch gebaar, wordt duidelijk wanneer wordt ingezien dat die staat voor een grenstoestand: de aanvullende vierkante meters kunnen op dit punt niet langer worden begrepen als louter een uitbreiding van de oorspronkelijke, in het programma vereiste ruimte,

Lacaton & Vassal, Faculty of Architecture, Nantes, France, 2009

Lacaton & Vassal, Architectuurfaculteit, Nantes, Frankrijk, 2009

Rather than the extended space, the doubled space no longer functions as a supplement to an original lack, enlarging something that was too small in the first place: on the contrary, in the projects most exemplary of their logic, Lacaton & Vassal expand a space up to the point where it becomes too large. At this point, it becomes clear that the seemingly innocent terminology of generosity and spaciousness in the discourse of Lacaton & Vassal ultimately harbours a more disruptive quality. The doubled space denies its inhabitants the possibility to retreat to conventional forms of appropriation and demands that they imaginatively project new ways of inhabitation. This demand is especially clear in their most radical residential projects, such as their well-known apartment block in Mulhouse, where the extraordinary size of the living spaces renders the conventional forms of inhabiting an apartment of a normal size radically impossible. Yet the forceful provocation contained in these vacant spaces speaks equally from the Angoulême Library's enormous spaces on ground level or from the Faculty of Architecture in Nantes, where the grand finale of the sloping route of parking garage ramps is a vast, empty roof surface. Instead of providing a more generous version of the same building, this excess of space affects

maar verwerven een zekere autonomie ten opzichte van deze eerste 'oorspronkelijke' ruimte.

De verdubbelde ruimte functioneert, in tegenstelling tot de ruimte die alleen 'vergroot' is, niet langer als aanvulling van een oorspronkelijk tekort, iets vergrotend dat aanvankelijk te klein was. In de projecten die het meest illustratief zijn voor hun manier van denken is het juist zo dat Lacaton & Vassal er naar neigen om een ruimte te vergroten tot op het punt waarop die té groot wordt. Daarmee wordt duidelijk dat ogenschijnlijk onschuldige termen zoals generositeit en ruimheid in het discours van Lacaton & Vassal uiteindelijk een verstorende kant hebben. De verdubbelde ruimte ontnemt de bewoners de mogelijkheid hun toevlucht te nemen tot conventionele vormen van gebruik en vereist dat zij zich vol fantasie nieuwe manieren van bewoning voorstellen. Dit vereiste blijkt vooral duidelijk uit hun meest radicale woonprojecten, zoals het bekende appartementencomplex in Mulhouse, waar de buitengewone afmetingen van de woonruimten elke conventionele manier om een appartement van normale afmetingen te bewonen, zonder meer onmogelijk maakt. De krachtige provocatie die deze lege ruimten bevatten, spreekt echter evenzeer uit de enorme hallen op de begane grond van de bibliotheek van Angoulême, of uit de architectuurfaculteit in Nantes, waar de *grande finale* van het oplopend parcours van parkeergarage-hellingbanen een uitgestrekt, leeg dakoppervlak is. In plaats van een genereuzere versie van hetzelfde gebouw

Economy and Excess / Economie en overschot

Lacaton & Vassal, Faculty of Architecture, Nantes, France, 2009

Lacaton & Vassal, Architectuurfaculteit, Nantes, Frankrijk, 2009

Process / Tom Vandeputte

the original, given conception of the building's inhabitation in a fundamental way.

The logic embodied by the Faculty of Architecture in Nantes and its two affiliated projects thus responds in at least three different ways to the question of architectural (in)determinacy – the necessity to take up a position in regard to the relation between the building and the forms of inhabitation it simultaneously restricts and provides. First, their monumental concrete constructions house a spatial organisation that anticipates on future adaptation and presents itself as contingent, provisional and flexible. Furthermore, their economy allows for the construction of surplus spaces that can remain programmatically undetermined. Finally – and this is to be understood as a gesture in its own right – the surplus spaces in the work of Lacaton & Vassal assume an excessive size in relation to the given programme and, at times, in relation to the individual inhabitant. By virtue of this gesture, their architecture acquires a disruptive quality which distinguishes it from the common, less radical interpretations of Cedric Price's idea of an 'architecture of enabling': these three buildings testify to the awareness that the appropriation of a space is not only limited by the walls that enclose it but also by the fixed patterns of inhabiting it. If architecture indeed functions as a frame that enables its own inhabitation, the excessive generosity encountered in these three projects might render such ossified routines insufficient. At this point only, the building might become a support for forms of collective inhabitation that are not merely left undetermined but remain genuinely unforeseeable.

te verschaffen, heeft deze overdaad aan ruimte een fundamentele invloed op het gegeven idee van het gebouw en de manier waarop het gebruikt wordt.

De logica die wordt belichaamd door de architectuurfaculteit in Nantes en de twee verwante projecten, is dus op minstens drie verschillende manieren een antwoord op de vraag over architectonische (on)bepaaldheid, dat wil zeggen de noodzaak om een positie in te nemen met betrekking tot de relatie tussen het gebouw en de vormen van bewoning, die haar gelijktijdig beperkt en mogelijk maakt. Ten eerste herbergen hun monumentale betonnen constructies een ruimtelijke organisatie die anticipeert op toekomstige aanpassing en zichzelf presenteert als een voorlopige stand van zaken, als flexibel en open voor verandering. Bovendien maakt hun economische efficiëntie het mogelijk om aanvullende ruimten te bouwen die programmatisch onbepaald kunnen blijven. Ten slotte – en dit moet worden opgevat als een op zichzelf staand gebaar – nemen de surplusruimten in het werk van Lacaton & Vassal afmetingen aan die buitensporig zijn in verhouding tot het gegeven programma en, soms, in verhouding tot de individuele bewoner. Dankzij dit gebaar krijgt hun architectuur een ontwrichtende kwaliteit, die de drie projecten onderscheidt van de gebruikelijke, minder radicale interpretaties van Cedric Price's idee van een architecture of enabling: deze drie gebouwen getuigen van het besef dat het gebruik van een ruimte niet alleen wordt beperkt door de muren die haar omsluiten, maar ook door de gegeven patronen van toeëigening. Als architectuur inderdaad functioneert als een kader dat de voorwaarden biedt voor haar eigen bewoning, dan maakt de overmatige generositeit van deze drie projecten het onmogelijk om bij die bewoning terug te grijpen op vaststaande routines. Pas als dat het geval is, zou architectuur een platform kunnen worden voor vormen van collectieve bewoning die niet alleen onbepaald worden gelaten, maar werkelijk onvoorzien kunnen blijven.

Vertaling: InOtherWords, Maria van Tol